

לעיתים תכופות הוכרח לנסוע לוויניציה⁷⁶ והוא מתאונן בשו"ת שלו שדבר זה גרם לו בטול תורה ואבוד כוחות: "והנה כעת נמצאתי פה ויניציה עמוס התלאות מעסקי צרכי הגליל וקשה עלי להשיב בדברי תור' אם לא באהלי בבית מנוחתי שהוא כעת בפדווא"ה אשר שמה מקום קבוע לי בין העמודי שלי לעסוק בדברי תורה בבית מדרשי אשר הספרים והחבירים שלי נכונים לי שמה"⁷⁷). במקום אחר הוא כותב: "ואנכי עייף ויגע עד לא אוכל לכתוב הבלתי צריך כי לא הייתי בקו הבריאות כאשר יגיד לך המוביל, ות"ל שבאתי לבריאותי אך לא יצאתי עדיין מדלתי בימי מיר' שובי מוויניציה"⁷⁸). פעמים אחדות אנו מוצאים גביות עדויות בוויניציה והמהרמ"פ חתום שם בראשונה בבית הדין שגבה את העדויות"⁷⁹).

בשנת שי"ד נאספו בעיר פירארא ראשי ישראל וחכמי משבע קהילות חשובות באיטליה⁸⁰ במטרה לתקן תקנות וסייגים לטובת הקהלות ולחזוק היהדות. אחדות מהתקנות עוסקות בענינים חשובים אלו: פיקוח על הדפסת ספרים חדשים; שלא לכתוב פסק בדיני ממונות אלא ברצון הבעלי-דינים או הדיינים המבוררים בדין ההוא"⁸¹; במקום שיש רב ממונה מן הקהל אסור לשום רב אחר לעשות איזה גזירה שהיא בעיר ההיא; אם יש לאדם בן או בת אע"פ שלא קיים מצות פריה ורביה אינו יכול לקחת אשה אחרת אם לא בהסכמת אשתו ואחד מקרוביה; המקדש נערה בלי רשות אביה ואמה, ואם אין לה הורים בלי רשות שנים "מקרוביה היותר קרובים", יהיה מנודה ומותרם וגם העדים שנתחדו לכך יהיו מנודים. נקל לראות את חשיבות התקנות האלו לחזוק חיי היהודים בקהילות הנ"ל. באספה חשובה זו לקח מהרמ"פ מקום בראש ועל תעודת התקנות חתם בראשונה: "נמנית בחבורה זו אני מאיר בכ"מ יצחק ז"ל קצינאילנבוגן, מורשה ממדינת ויניציאה". המהר"ם חתם את עצמו בשם המשפחה שאביו השתמש בו ע"ש מקום מוצאו. בקובץ תשובותיו חתם לרוב בראשי תיבות מבי"ק, אבל בכתבי בני דורו נודע כמהר"ם מפאדובה ע"ש העיר שבה שמש כאב"ד ור"מ במשך ארבע עשרות בשנים. חכמים ספרדים כנהו לפעמים "אשכנזי", כפי שראינו לעיל בדברי מהר"א קאפסאלי אל הבי"י.

ה.

המהר"ם מפאדובה השאיר כתבים אלו בדפוס:

א. קובץ שו"ת שנדפס לראשונה בשנת שי"ג בוויניציה. בשער הספר נאמר:

הכללית היו את ועד הרבנים ממש. הם היו נוהגים לחתום על כל תעודה שיצאה מן הישיבה הכללית, ועל הסכמות לספרים הרבים שנדפסו בוויניציאה והיו משמיעים את קולם המוסמך בעניני הקהילה והחיים הדתיים. הוקן מבין שבעת חברי הרבנות היה מכהן כיושב ראש שלה. "האבטוריטטה של הישיבה הכללית של ויניציאה בעולם היהודי היתה גדולה מאוד, וקול רבני ויניציאה היה נשמע, כיאות לעיר ואם בשראל בעלת חשיבות כזו". ד"ר מ. א. שולחאס במאמרו של ויניציאה ב"ערים ואמהות בישראל" ח"ד ע' 76.

(83) שו"ת מהר"ם מפאדובה סי' ס"ח.

(84) שם סי' ס"ד.

(85) שם סי' כ', חתימתו נמצאת שם פעמים.

(86) חענעציאה, רומה, בולוגיאה, פירארה, מנטובה, ריגיו ומודנה.

(87) עיין לעיל הערה 29.

„פסקים ושאלות תשובות ספונות וחשובות והם סולת נקייה ובם חידושים יפים ממתקים ומחמדים יסדום אבירי הרועים הגאון מהר"ר יהודה מינץ ז"ל ה"ה (הכוונה פה לש"ת מהר"י מינץ שנתחברו אל קובץ התשובות של מהר"ם — א.ז.) והגאון מהר"ר מאיר מפדוואה. בהקדמת הספר מדגיש מהר"ם שהגיעה השעה לעשות נחת רוח לתלמידיו שדרשו ממנו „להעתיק להם השאלות ותשובות אשר נתהו על ידי“. נמצאות תשובות נוספות ממנו בשו"ת הרמ"א סי' י' סוף סימן מ"ח, היא תשובה קצרה הבאה כהסכמה לדעתו של הרמ"א נגד הב"י; סימנים נ"א, נ"ה, ס"ס נ"ט, ע"ה, ס"ס פ"ט, שהיא תשובה קצרה המסכימה עם פסקו של הרמ"א; צ — בה הוא כותב: „חביבין עלי דברי שארי האלוף מהר"ר משה יצ"ו לכן אשיב לו מילין זעירין על שאלתו אף כי אנכי היום סמכוני באשישות לסיבת חולשה וזקנה — והנה אהובי כבני — וסודי אגלה לך ואין לפרסמו אלא לצנועים שגם בזה אני נוטה לפעמים להורות לפי רבוי ההפסד" (88); בספר „שפטי שמואל“ של הר"ר שמואל קלעי סי' ק' (89); בשו"ת אבקת רוכל למרן הב"י סי' ס"ה; ובשו"ת רש"ל סי' ל"ז נדפסה תשובתו למהר"ר קלמן בענין פרשיות התפילין, והיא נמצאת ג"כ בשו"ת שלו סי' ע"ז, אמנם באחרונה יש הוספה ע"ד קידושין בטבעת שאולה. בסו"ס „דעת קדושים“ ע' 49-50 מביא שנמצאים חמשה כרכים של פסקים מרבני איטליה בכ"י, בקובץ כת"י מורטרה, משנת ר"ע (1510) והלאה. בכרך השלישי בעמוד 191 נמצא „פסק מהר"ם מפדוואה מיום כ"ג אלול רצ"ה“.

קובץ השו"ת של מהר"ם הוא קטן מאד ומכיל רק תשעים תשובות קצרות. מ"מ בין אלה שהריץ אליהם תשובותיו נמצאים רבים מגאוני דורו, כמו: הר"ר אליה קפשאל (90); „האלוף כמהר"ר אבא יצ"ק" (91); הר"ר דוד וויטל (92); מחותנו הר"ר זלמן הכהן (93); שאר

88) אמנם המהר"ם אומר פה „ואין לפרסמו אלא לצנועים“, אבל הרמ"א השתמש בסברת הפסד מרובה כיסוד חשוב לפסקיו. עיין בהקדמתו „תורת חסאת“ שמבאר טעמו שלא התיר בהפסד מרובה או לעני בדבר חשוב או לכבוד שבת אלא בדברים שעל פי דין הם היתר גמור והפוסקים האחרונים החמירו בהם. חברו הר"ר חיים ב"ר בצלאל מתקיף אותו בהקדמת ספרו „ויכוח מים חיים“ על זה שמיקל בהפסד מרובה.

89) ויניציאה שני"ט.

90) סי' ל"ב, ע"ה. ומכנהו „עוקר הרים“.

91) סי' פ"ח, והוא הר"ר אבא דילמדיגו הזקן ר"מ בקאנוייה. „כמותה"ר אבא דילמדיגו הקדיש ס"ת ובנה בית הכנסת ונתן מתנה תכשיטי כסף ומרגליות כי עשיר גדול היה ובנה בתים ובירניות. אלוף תורני ורב חסיד הרבין תורה בק"ק קאנדייא ככתוב בספר אלים דף כ"ט „תולדות גדולי ישראל לרמ"ש גירונדי סי' י"ז וכן באמצע סי' מ"ח.

היו לר"י אבא שלשה בנים גאונים: אלקנה, משה ואליהו, שהרביצו תורה אחריו בקנדייה. הם יצאו לעזרת מהר"ר משה קאפסאלי בריבו עם מהר"י קולון. בנו של הר"ר אלקנה היה הר"ר שמואל מנחם שהג"מ אליהו קאפסאלי קורא לו „מרי דודי המופלג בוקנה ובחכמה מו"ה מנחם דילמדיגו ז"ל“. עי' „דברי ימי ישראל“ לד"ר גרץ ח"ו ע' 434 ציון ז'.

92) סי' ל"א. על כתביו אומר מהר"ם: „ושמחתי בהן כעל כל הון וברכתי לצורי שחלק מחכמתו ליראיו ושיש לא"א בן כמותך“, אע"פ שאינו מסכים עמו להלכה.

צ"ע אם הוא הר"ר דוד ויטאל הכהן מקורפו (הרד"ך) בעל סלוגתיה של הר"ר בנימין זאב בן מתתיה מארפה. עי' שו"ת „בנימין זאב“ סי' א"ו; רמ"ד רמ"ס. הר"ר אליה קאפסאלי כותב שמחלוקת זו היתה בשנה הראשונה שנסמך לרבנות.

93) סי' ל"ט.

כמהר"ר יחיאל⁹⁴; "הגאון ר"מ כמהר"ר בענדיט"⁹⁵; "כמהר"ר יוחנן י"ץ"⁹⁶; מהר"ם אלשקר מירושלים⁹⁷; "הגאון ר"מ במהר"ר דוד יחי' י"ץ"⁹⁸; "מחות' האלוף כמהר"ר משה ס"ל"⁹⁹; מהר"ר נתן איגר¹⁰⁰; מהר"ר עובדיה איש ספורנו¹⁰¹.

תיכף מיד שיצא קובץ קטן זה מתחת מכבש הדפוס נתפרסם מאד בין פוסקי הדור שמצטטים אותו לעיתים תכופות. הרמ"א מצטטו בתשובותיו וגם בד"מ על הטור: "וכמו שכתב — שארי מהר"ם פדוואה שיחי' בתשובותיו"¹⁰²; וכן "ושארי מהר"ם פדוואה השיב בתשובה"¹⁰³; גם "ועיין בתשובת מוהר"מ פדה סי' כ"ו שהאריך בזה"¹⁰⁴. הגאון ר' שמואל די מודינה כותב: "וראיתי בפסקים מהר"ר מאיר מפדוואה הנדפסים מחדש בויניציא"¹⁰⁵. הג"מ ר' בנימין אהרן ב"ר אברהם סלניק כותב: "אחר שכתבתי זה מצאתי בתשובה להר"ר מאיר פדוואה שנשאל על זה"¹⁰⁶; וכן הגאון ר' אברהם מפסא אומר: "אחרי שכתבתי עד הנה הגיעני כתבך השני עם תשובת מהר"ם מפדוואה למהר"ר קלמן"¹⁰⁷.

בראשית הקובץ נמצא שיר שחובר ע"י הג"מ ר' משה ב"ר זכריה הכהן מקורפו לכבוד מהר"ם ובראשיתו הוא אומר: "אחרי רואי אלה המשפטים — מעטי הכמות ורבי האיכות — חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו ואז ישיר משה בן הר"ר זכריה כהן מקורפו את השירה הזאת לאדוני".

ב. הוספות ל"סדר גיטין וחליצה" של רבו וסבו של אשתו, מהר"י מינץ, שנדפס ביחד עם השו"ת שלו ושל רבו. בהקדמתו לספר השו"ת הוא מדגיש: "עוד היה בידי סדר מגיטין וחליצה אשר לקטתי מקונטרס שהיה מכתוב יד רבינו ז"ל ודברים מעטים שהוסיף בנו חמי הגאון ז"ל אחריו. ובהיות שהדברים היו בלתי מסודרי' כי רבינו כתב אותם כפי ההזדמן לכן אני תלמידם סדרתי הדברים איש איש על ידו ועל דגלו באותות

94 סי' ס"ב ופ"ג. חכמים רבים סוברים שהוא אביו של המהרש"ל.

95 סי' ד' וע"י גם סי' ע"ג.

96 סי' מ"ב, ג"ט, פ"ו. בספר "לתולדות גדולי ישראל" הג"ל סי' ק"ו כותב: "ודעתי הקצרה חושבת שאיהו ניהו מהר"ר יונתן טריניש איטליאנו הנזכר מהר"ר שלמה עיתיה בהקדמת פירושו לתהילים כי שם נזכר גם הגאון מהר"ם מפדוואה באותו הדור ולפעמים הרב הג"ל שותק יתוסו וכינוי משפחתו. אמנם לבי אומר לי שאיהו ניהו שחיבר פירוש קמחא דאבישונא למחזור ק"ק איטליאני ופירוש להלכות שחיטה וביקה להרב המרדכי הנדפס בויניציאה". ובשו"ת מהר"ם סי' פ"ו משמע קצת שהיה בויניציאה.

97 סי' כ"ט.

98 סי' מ'.

99 סי' מ"ו.

100 סי' ל'.

101 סי' מ"ח.

102 סי' פ"ג.

103 ד"מ יו"ד סי' קכ"ג אות ב'.

104 ד"מ ח"מ סי' ר"ג אות י'.

105 שו"ת מהרשד"ם ח"מ סי' ש"ח.

106 שו"ת משאת בנימין סי' מ"ו.

107 שו"ת רמ"ע מסאנו סי' ק"ו.

והצבתי להם ציונים למען יקל לכל מורה למצא את אשר יבקש. ומעט מזער הוספתי גם אני בקצת מקומות. ורבים מן המורים אשר בקשו ממני העתקתם לכן צרפתי אותם עם החבור הזה לאשר בלי ספק רוח חכמי נוחה הימנר.

ג. ב"קובץ מדעי לזכר משה שור", ע' 218, נמצא מכתבו של מהר"ם מפאדובה אל דון יעקב ודון יהודה בני השר דון שמואל בהשר דון יצחק אברבנאל. בו חוזר מהר"ם על החלטתו הקודמת שלא לפסוק כל זמן שלא ישמע "דברי שתי הכתות זה לעומת זה מפיהם או מפי כתבם וברשותם שאכריע, כי בתומי אלך ואשר נשבעתי אקיים" (1).

ד. סליחות — ב"קהלת דוד" (2) מספר 1076 מובא: "סליחות מנהג אשכנז כפי הגהות מהר"ם מפאדובה, העדרנום ש"ו. אמנם אין המהר"ם מוסיף שם כלום, אלא כנראה שנערכו על ידו. ב"אוצר ישראל" ערך "סליחות" כתוב: "סליחה כמנהג אשכנז שנערכה ע"י ר"מ קאצענלבוגן".

ה. ב"ילקוט שמעוני" (וויניציה שכ"ו) נדפס ביהושע (רמז ל"א) "אמר המגיה, שמעתי פירוש זה המאמר מהגאון מאור הגולה מהר"ר מאיר מפדוואה זלה"ה, אשר שנת שכ"ה לפ"ק נתבקש בישיבה של מעלה — וזה הפירוש כפתור ופרח".

ו. "ר' מאיר מפדוואה הדפיס בשנת שכ"ג עם שותפו ר' עזריה מפאנו ב"ר יצחק מתושבי מאנטובא ומק"ק הלועזים את המדרש תנחומא והגיהו וכתב הקדמה הגונה בראשו עם ששה חרוזים, גם סמן בציונים כל המאמרים הנוספים, והוסיף שלשה לוחות על הפסקים, על המעשים ועל המשלים" (3).

ז. הגהות וחידושים על הרמב"ם — המהר"ם השתתף עם מדפיס ידוע בוויניציה וביחד הו"ל את המשנה-תורה בהוספת הגהותיו. דבר זה גרם למחלוקת גדולה בין שני המדפיסים החשובים ביותר באיטליה. שותפו של המהר"ם בהוצאת ספרי הרמב"ם היה מדפיס נוצרי ידוע וחשוב בשם אלויזי בראגאדין (4). שפתח בית-דפוס להדפסת ספרים עבריים בערך באותה שנה, היא שנת ש"י. בוויניציה היה אז דפוס עברי גדול שנפתח לפני חמש שנים על ידי הנוצרי האציל מרקאנטוניו יושטיניאן (5). בין שני בתי-דפוס אלו קמה התחרות בקשר להוצאת היד-החזקה להרמב"ם בסיוע המהר"ם, כי שניהם השתוקקו לקבל שותף חשוב ויקר כמוהו. כאשר החליט המהר"ם להתקשר עם בראגאדין צמחה מזה מחלוקת ממושכה וקשה. "לאסונם של ספרי ישראל חרגה המחלוקת מגדר היהדות ושני המדפיסים הנוצרים התחילו מלשינים זה על זה בפני הכהונה הנוצרית. מלחמה זו, שבה נתמכו שניהם על ידי משומדים אשר הופיעו כ'מומחים', הביאה לידי תוצאות נוראות — לשריפת התלמוד באיטליה ולסגירת כל בתי הדפוס העבריים בוויניציה. שריפת התלמוד היתה ליהודי איטליה מכה נוראה, כי לא רק שגרמה לעלבון ספרי הקודש

(108) ע"י לעיל הערה 29.

(109) רשימת ספרי הג"מ ר' דוד אופענהיים, האמבורג תקס"ו.

(110) בספר "מאור עינים" בחלק המיוחד לתולדות ר"ע מן האדומים להחכם ד"ר ליטמן צונץ.

(111) Alvise Bragadin.

(112) Marcantonio Giustiniani.

ולהתגברות נוראה של התעמולה האנטישמית בימים הקשים של הקונציליון הטרידנטיני, אלא שחסרון ספרי הקודש יצר סכנה רצינית כי התורה תשתכח מישראל. החרמת הספרים היתה כה כללית, שאפילו מספריותיהם של אורינוטאליסטים הוצאו הספרים העבריים ונדונו לשריפה. אמנם על צד היהודים עמדו מלומדים נוצרים רבים¹¹³, אבל הדבר היה ללא הועיל ורוב האכסמפלרים של הש"ס הבומבירגי נשרפו ואתם עוד אלפי ספרי קודש בכל שטחי היהדות. מאז ואילך עסקו באיטליה בלימוד האלפסי, שמילא את מקום התלמוד במשך מאות בשנים¹¹⁴.

נראה כי רק נסיכות מילאנו זכתה אז להמלט לשעה קלה מן הרעה מפני מצבה המדיני המיוחד, שהיא היתה כפופה באותה תקופה לשלטונו של מלך ספרד. הישיבות שבנסיכות מילאנו נתחזקו ונבנו לשעתן מחורבנן של שאר קהילות איטליה, והפכו למרכזי התורה של המדינה. כן מדגיש המגיה של ספר "עמק הבכה": "אמר המגיה כי עמדה להם זכות הישיבה אשר היתה אז בקריה הנאמנה היא קרימונה, כי כן הקים ה' להם גואל הגאון כמוהרר"י אוטולינגו שהרביץ תורה בישראל, ולא עליהם עבר חרון אף ה', כי בתורת ה' חפצם יומם ולילה לא ישבותו"¹¹⁵. אולם קהילות נסיכות מילאנו לא האריכו בטובה ולאחר שנים אחדות עברה גם עליהן כוס היגונים והצרות: "ויצילם ה' עד שנת ב'ח'ד'ש'ה' ימצאוננה, שאז שבתו הישיבות וגם עליהם עבר כוס תרעלת השרים ואין שלום ליוצא ולבא במלחמתה של תורה"¹¹⁶.

כה התפתלו והסתעפו צרות השמדת ספרי קודש וסגירת מרכזי תורה בעטייה של המחלוקת והמריבה בין שני המדפיסים בווינציה בגלל השתתפותו של המהר"ם עם אחד מהם. כדאי לעבור בסקירה קצרה על התפתחות מחלוקת זו. מובן מאיליו שמלאכת הדפוס עצמה נעשתה בשני בתי הדפוס הנ"ל על ידי מגיהים ומדפיסים יהודים שהיו בעלי מקצוע ותלמידי חכמים, ובדרך כלל הצטיינו מאד בעבודתם. ביניהם היו אמנים חשובים וחכמים

(113) אחד מהם היה אנדריאס מאסיוס Masius.

(114) ד"ר מ. א. שולחאס במאמרו על ויניציאה בספר "ערים ואמהות בישראל" ח"ד ע' 83. ועי' ס. ה. פרידברג בספרו "תולדות הדפוס בפולין" ע' 53. שם בהערה 2 מוסיף שגזירת האפיפיור יוליוס השלישי להעלות על המוקד את ספרי התלמוד ניתנה בחדש חשון שי"ד, וגם אסר הדפסת ספרים עבריים במשך עשר שנים בערך.

בשו"ת "שארית יוסף" להג"מ ר' יוסף כ"ץ, גיסו של הרמ"א, סו"ס א' כותב: "והשיב לי הגאון הנ"ל (מהר"ם מפאדובה — א.ז.) אח"כ שאין לסמוך על דעתו לעת עתה כי מעיין התלמוד אינו בידו בעונותינו הרבים ר"ל שהיה בעת שנשרפו הספרים על ידי שגורו במדינות לועז בעונש גוף שלא ילמדו התלמוד וספר שנמצאו שרפו בעו"ה".

כך מספר ר' יוסף הכהן, שהיה עד ראיה למעשה נורא זה, בספרו "עמק הבכא", הוצאת וינה, ע' 111: "ויצאו מלאכים קלים אל גוי ממושך וממורט בכל הרומאניאה. ובבולוניאה ורביגה נשרפו ספרים לאין מספר ביום השבת (בכסא ליום חגנו בשנת ארבע עשרה ושלש מאות על האלף החמישי היא שנת תקנ"ג ואלף) ויאנחו בני ישראל ויצעקו ולא היה לאל ידם להושיע — ובדוכסות מילאן ומונפיראטו לא בקשו מאומה כי נבאש דבר האפיפיור בעיני דון פיראנטי המשנה, ויתן ה' לרחמים בעיניו את ראשי העדה ולא שמעו בקולו".

(115) "עמק הבכא" ע' 112.

(116) שם ובעמוד 120.

ידועים כמו ר' אליהו בחור ור' ישראל אדלקינד. שתי ההוצאות של היד החזקה⁽¹¹⁷⁾ מראות את מסירותם של בעלי המלאכה היהודים לעבודתם הקדושה ואת הצלחתם בהוצאת ספרים נאים במובן הטכני ומשובחים מצד זקוק החומר הנדפס.

אבל כאמור, הזדהותו של המהר"ם עם אחד מהמדפיסים החשובים היה עלול לפרסם את בית דפוסו והוצאתו, שהרי היה ידוע בגדלותו בתורה וצדקותו בכל תפוצות ישראל. נקל להבין את התמרמרותו של האציל יושטיניאן על החלטתו של המהר"ם לא להשתתף עמו. כתוצאה גמר בדעתו להחליש ככל האפשר את ההשפעה האישית של המהר"ם על פרסום הוצאתו בין היהודים. בשער ה"משנה תורה" שלו וכן בעמוד ב' של השער מדגיש המסדר והמגיה שכוונת האציל בהדפסת ספרי הרמב"ם היא "לתועלת היהודים". ומפני זה הוסיף גם הוא⁽¹¹⁸⁾ "מה שכתב בגיליון חכם אחד וראש מרבני פאדוואה הרב רבי מאיר חדשים לבקרים שכתב מלבו". אבל בעצת "חכמים ושלימים קרובים ורחוקים" לא הדפיסם בתוך הספר אלא בסופו. אך אמנם הדפסנום להפיק רצון כל אדם ולעשות כרצון איש ואיש. דברי ההקדמה מפיצים אור על התאמצותו של המסדר להקטין את ערכן וחשיבותן של הגהות המהר"ם וגם מבהירים את המלחמה העזה בין המדפיסים לכבוש את השוק לספרי הקודש בין היהודים. מפני נדירות ההוצאה הזאת החלטתי להציג בזה את ההקדמה בשלימותה. נקדים בזה את הדברים הכתובים בשער הוצאה זו: "גם הסכמנו להדפיס באחרונה מה שכתב בגיליון חכם אחד וראש מרבני פדוואה הרב רבי מאיר חדשים לבקרים שכתב מלבו בדפוס המיימוני אשר הדפיס מחדש הברג"אדין והכניס ראשו בין הקדמונים גדולי עולם, אשר נועדנו עם חכמים ושלימים קרובים ורחוקים וייעצונו באמת שלא להדפיסם תוך הספר בשמא אולי לא יצדקו להרבה לומדי תורה כאשר יתבאר לכל מעיין בהקדמה אחת מעבר לדף זה. אך אמנם הדפסנום להפיק רצון כל אדם ולעשות כרצון איש ואיש. פה וויניציאה, בבית בן משק האדון מארקו אנטוניו יושטיניאן, בשנת ש"י לפ"ק תחת ממשלת השררה יר"ה תגדל ותנשא מלכותם אמך".

בעמוד ב' של השער כתוב: "אמר העבד הקטן האוהב הנאמן בן משק בית האדון מארקו אנטוניו יושטיניאן — באשר היתה כונת אדונינו מלפנים להועיל בכל מאמצי כחו לכל בני ברית ומאז ראה שחדל הדפוס הראשון והספרים היו נמכרים בהון ודברו כמו רבו מחיריהם ולא היו נמצאים כלל. בהשגחת ה' העיר והאיר לבבו להמציא כלי הדפוס ולהדפיס מכל מיני ספרי' הן הנדפסים בתחלה והן הבלתי נדפסים כלל ולעשות באופן שכל דורשם ימצאם ויהיו נמצאים אצלו בדמים מועטים. ובפרט ד' אלה שהם היותר הכרחיים והם הכ"ד הגדול⁽¹¹⁹⁾ והתלמוד והמיימוני והאלפסי. ולפי שמאז התחיל להדפיס התלמוד בנוי לתלפיות כי הוא התל שכל ישראל פונים אליו סבבוהו עכובים

(117) ויניציאה ש"י.

(118) כדאי להדגיש שהוספת הגהות המהר"ם היתה בלי רשות המחבר, ולקחו אותן מתוך הוצאת בראגאדין שכבר יצאה מתחת מכש הדפוס.

(119) הוא התג"ך הנקרא "מקראות גדולות" שנדפס לראשונה בשנות רע"ח-ר"ט 2, בדפוס בומברג בוויניציאה.

ונשתנו העניני' וארכו הימים בהדפסתו לא שם פניו להדפיס הספר הנכבד הזה עד השלימו התלמוד כי בעזרת השם יהיה נגמר בימים קרובים¹²⁰). ואמנם לפי שאחרים קפצו וימהרו להדפיס באופן בלתי שלם בהיותם מתאווים למצוא בו ממון רב הוכרח אדונינו להדפיסו קודם זמנו ולדחוק השעה, גם כי רבים מהחכמים אשר באלו הגלילות הרהיבוהו פתוהו בנועם אמריהם להדפיס עוד הספר הנפלא הזה אשר לא יכלו להתאפק על רב אחד מרבני פדואה אשר רצה לעמוד במקום גדולים ולהניח יד פושטת על הספר הנורא הזה, ושמו השתדלותם כדי שבני אדם לא יוכרחו לקנות הספר ההוא לאפס זולתו. והתנדבו להמציא לי ספרים מוגהים מוכתרים בחידושי' יקרים, ובפרט העירו ללבו לסמן מראה מקום הדינים בטור ובסמ"ג איפה הם חונים, ולהעתיק הרבה הגהות מהטור והסמ"ג בכתבם ובלשונם אשר לא נדפסו עד הנה הם רבי התועלת מאד. והנה הגיע ליד אדונינו ספר ישן כתוב באצבע ומוגה בתכלית מהרב המופלא מהר"ר עזריאל דינה ז"ל אשר לא ראינו העתק מוגה כמוהו. וכאשר גמר השר אדונינו להדפיסו פקד עלי שלא להשגיח בהוצאה יתירה ושלא לחוש ביתרון הפזר באופן שתהיה המלאכה הזאת היותר גאה שבעולם, וכמו שהשתדלו בהדפסתה אנשים רשומים כן הסכים שתהיה המלאכה נערכת לחשיבותם ביופי ומעלה, והמלאכה תעיד על עצמה הן בשלימות תבנית האותיות הן ביופי הנייר ועביו כי כל רואיו יאמר היו בטיב הגהתו כי הוא כלי חפץ אין ספק שכל משכיל יחפץ בו וירצה שימצא אצלם. ובעצת החכמי' הנז' הדפיס אחר הספר אותם אמר המגיה כדי שאחריהם יוכל להדפיס ההשגות אשר התחילו להשיג עליו קצת חכמי', ואין אני כדאי להשיב על דבריו אך זה אומר כי אני תמיה איך לא קרא זה הרב הדברים אשר כתב הרמב"ם ז"ל באגרת ששלח לדיין אסכנדריא שמו רבי' פנחס ז"ל — מאלו הדברים היה לו לדעת לזה החכם כי אין בדבריו זה הספר דבר שלא יהיה מבואר ואם יש דבר שאינו ברור הנו מבואר בתלמוד בבלי וירושלמי פסיקתא ספרא וספרי ומכלתא ולא היה ראוי שיגיד דעתו בין דעות הגדולים אבל אם היה לו אי זה דבר בלתי מבואר יגיד מקומו בתלמוד או בא' מהספרים הנז' כאשר עשינו אנחנו שהעתקנו הלשון בעצמו בכל ההגהות שהוספנו וכדי שכל רואיהם יכירום הדפסנו אותם באותיות דקות וטובות אבל הענין

120) כל התלמוד נדפס בויניציאה אצל המדפיס הנוצרי מארקו אנטוניו יושטיניאן משנת ש"ו עד ש"א. במהדורה זו נתוספו הרבה דברים חשובים כמו מראה מקום לסוסקים בחנ"ך, מראה מקום בתוספות כשמביאים גמרא ממקום אחר, "עין משפט" שהוא מראה מקום בפוסקים, ו"גר מצוה" והוא מגין הדינים המובאים ב"עין משפט". מחבר הספרים החשובים האלו היה הג"מ ר' יהושע בעז בהר"ר שמעון מברוך, בעהמח"ס "שלטי הגבורים" על הרי"ף.

בסוף מסכת שבת קודם פסקי תוספות נדפס: "ברוך ה' אשר הגיעני עד הלום בימי חלדי למצוא חן בעיני השר יושטיניאן ששמני פקיד ומצוה על המלאכה, קורניליו אדיל לבית הלוי". נראה כי ישראל-קורניליו בן ברוך אדיל קינד מפאדובה, הוא האלמוני שכתב את ההקדמה להוצאת הרמב"ם שבה מתייחס באיכבוד למהר"ם. עיין "מאמר על הדפסת התלמוד" מאת ר. ג. רבינוביץ (ירושלים, תשי"ב) ע' רנ"ב הערה 11.

קורניליו הנ"ל עבד גם בדפוס סביוניטה, כשהג"מ ר' יהושע בעז התחיל להדפיס שם את התלמוד בשנת ש"ג. בכרך של שש מסכתות רא"ש דפוס סביוניטה, אחר קיצור פסקי הרא"ש כתוב: "ותשלם המלאכה על ידי קורניליו אדיל קינד בבית הישיש והקצין כמיר טוביה פואה יויאי". עיין עוד הערה הבאה.

שהוא לא ידע המקומות וברצותו לצאת מטיט החשך באמר המגיה נפל ברע ממנו ורצה להיות יותר גדול מרבי פנתס וחכמי שבאו אחריה עד היום הזה שהם לא רצו לבאר מלבם הדברי שהיו חשוכי בעיניהם והניחום כך והספיק להם לומר לא ידעתי מקומו כאשר הזכיר הרמב"ם באגרות. כל אלו הדברים נתגלגלו בסיפור הדברים והיודע יבחר אשר יחפוץ. ובעצת החכמים הנז' הסכמנו לציין מראה מקום הדינין בפוסקים ומקום הדפים במגדל עוז ובמגיד משנה כמו שאמרנו שהם דברים מועילים מאד כי בלי המורה מקום לא יובנו ספרי המחברים בקלות. ומורה מקום הדפים יועיל יותר באשר ימצאו הדברים יותר בקלות שהשלימים האלה לא ציינו באיזה דף לפי שהיו כל הספרים בכתיבת יד באופן שלא היו שוים ועתה שבחסד ה' נגלו מלאכות וחכמות רבות ובכללן מלאכת הדפוס כי רבה וטובה היא וגם שכל המדפיסי הולכים על הסדר הראשון כמו שעשה אדונינו בהדפסת התלמוד והברגאדין במיימוני לכן לא רצינו לחסר זה התועלת מהמעיינים הנמצאים ואשר יחיו כל זמן שהדפוס יהיה נמצא, אבל הרב הנז' מאס בעשיית המראה מקום מפני שלא יוכל שאת עול העבודה אך יזהר שלא יקוצו אחרים בדבריו ובמאסו הדברים המועילים. וברצות ה' פעלינו אחרי אשר נשלים הספר הזה נדפיס האלפסי ביתרון גדול ושאר ספרים יקרי הערך והמציאות. ה' יגמר בעדינו וחפצו בידינו יצלח אמן וכי"ר.

בסוף הספר תמצא הלוח מהטעיות גדולות וזרות אשר נדפס בדפוס הברגאדין עם הטעיות שנפלו בדפוס שלנו.

בדרך ראשון של הוצאה זו כלולים ספרי מדע, אהבה, זמנים, נשים וקדושה. בסוף כתוב: "על ידי הגבר הוקם על המלאכה קורנ"ל קינ"ד" (121). אחר זה בסוף הכרך ניתנות הגהות מהר"ם מפאדובה שהן נוספות בכותרת "אמר המגיה". בראש הגהות אלו כתוב: "אלו הם התוספות שהוסיף וכתב מדעתו הרב מהר"ר מאיר מפאדובה. בכותבו אמר המגיה עם היד פושטת" (122) אשר פשט ושלח ידו במלאכי אלקים בדפוס המיימוני

(121) שמו העברי היה ישראל, וכן הוא אומר במקום אחר: "ישראל היה שמי וקורניליו זכרי". בסוף ספר "בתי" שנשלם באלול ש"ן, כתב: "ברוך השם אשר לא עזב חסדו ממנו וזכנו לסיים זה הבאור הקדוש והנורא — נאום קורניליו אדיל קינד".

הוא היה מסדר ומגיה בבתי דפוס שונים. בסוף מסכת סופרים, דפוס "דניאל בן קרניאל בומבירגי, ויניציאה רפ"ג, הוא כותב: "השבח וההודאה לממציא הראשון — והעיר את רוח אדונינו דניאל די בומבירגי להדפיס התלמוד בבלי עם פי' רש"י ותוס' ופסקי תוס' ופי' המשניות מהמיימוני וחידושי הפטיש החזק האשרי — ויערני אני אחד מהאחים בני ברוך אדיל קינד (ובהוצאת בומבירגי השניה הנוסחא: ויערני אני קרניאל ב' ברוך אדיל קינד) ואמר לי קום אזור נא כגבר חלצין וצייר ותקן וחלק כל אלו המפרשים בתלמוד כפי אשר יאיר שכלך והיו לאחדים בידך — ובראותו כי לא השיבתי פניו ריקם תקן הכל בבית מלוני — וכדי ללמד את בני יהודה קשת חלקתים שוה בשוה בכל דף ודף מהגמרא במה שמתחיל ראש הדף מהגמרא בה מתחילים — והשם יודע כמה צער וטורח גדול היה עלי — ומפיל אני תחנתי לפני הנותן ליעף כח אשר זכני להשלים לחלק ולתקן כל סדרי התלמוד בבלי הוא יזכני כך בתלמוד הירושלמי".

גם את הדפים הנדפסים היה מגיה ומוקס. בסוף "בתי" על התורה, שנדפס בוויניציאה בשנת ר"ש אצל האחים די סארי, כתוב: "והוגה ע"י הבקי במלאכת הדפוס הנודע בשערים שמו קרניאל בכ"ר ברוך אדיל קינד המגיה בדפוס פעם ראשונה ושניה וגם בשלישית".

(122) המהר"ם מודיע שמציין את הגהותיו בתמונת יד באצבע זקופה ופשוטה להראות את מקום ההגהה, וע"ז עוקצו בדבריו על אודות יד פושטת.

של הבראגדין והדפסנום פה כדי שכל חכם ותלמיד ילמוד ויעיין בהם ואם טובות וישרות הם יקיימם ויאשרם ואם לאו ישיג עליהם כראוי לפי שכלו גם כי לכדי נכתבו וכמאן דליתי דמי כי כל ארץ תימן ומערב הסכימו להעבירם מעל ספר כי אם באולי מטעם שטעה הרב הנז' ואם מטעם שבא לבאר דברים יבינם אפילו בר בי רב דחד יומא¹²³.

הספרים שיצאו בדפוס זה מסומנים בשער בתמונת בית-המקדש וממעל לו נמצא הפסוק „גדול יהיה כבוד הבית הזה אמר ד' צבקות“.

כאמור יצאה הוצאת בראגדין זמן קצר לפני זו של יושטיניאן, והאחרון השיג את גבולו עיי' שהוסיף את הגהות המהר"ם שלוקחו מתוך „היד החזקה“ שזה עכשיו יצא מתוך מכבש הדפוס של הראשון, אף על פי שהשתדל לבטל את חשיבותו. כנראה שהשוק והקונים לעתיד הכריעו בדבר, כי תכניתו של האציל יושטיניאן היתה לשלוח את הוצאתו גם מחוץ לגבולות איטליה, למדינות שבהן היה המהר"ם מפורסם בין חוגי הלומדים. לכן אנו מוצאים שהמהר"ם פנה אל הרמ"א ובית-דינו בבקשה לאסור קניית הוצאה זו מנכרי המתכוון לירד לחייו ולהפסידו ממון רב, כפי שנראה הלאה במאמרנו.

כשהמדפיס בראגדין ראה את מעשי המתחרה לו וקרא את דברי ההקדמה הנ"ל, הוסיף בסוף ח"ד של הוצאתו הצהרה חזקה ובה דוחה את טענות יריבו וגם מאשימו שעיקר כוונתו היתה לכבוש את השער עד שישאר הוא היחידי במלאכת הדפוס ואז יוציא לפועל זממו להתעשר מהיהודים. כה דבריו: „ובעט שקר חקק העבד הנזכר¹²⁴“ לומר שאדונו הדפיס הספר לתועלת היהודים כדי שלא יהיו מוכרחים לקנות משלי וימצאו לקנותו משלו בזול, כי אדרבה כל כוונתו לסבב שיהא יחידי במלאכה זו ויכוף היהודים כרצונו ויתעשר מהם. וכן הנהגתו הבלתי ראויה עם הבומבירגי סבב שפסקו מלהדפיס והזיק בזה מאד ליהודים כי מלאכתם היתה טובה מאד בכל דבר וכאשר פסקו מלהדפיס נחדלו הספרים הטובים וגם נתיקרו הספרים¹²⁵), וכל מחשבתו למנוע אף אותי מהדפיס ולא יעלה בידו כי בעזרת הקל בקרב ימים מועטים אתחיל להדפיס אף התלמוד באופן שלם בנייד טוב שכלו שזה בעניין אחד ולא בניירים מתחלפים ומוגה כהוגן הפך משלו“.

בשער של הוצאת בראגדין זו כתוב: „מזוקקים שבעתיים — עיי' הגאון מהר"ר מאיר מפאדואה ועיי' גדול מרבן שמו יהודה — גם נתוספו קצת חידושים חדשו האלוף מהר"ם ובנו הנ"ל עם עיון רב“. המהר"ם מדגיש שם בהקדמתו: „והיתה יד ה' וחזקתו על בני יניק וחכים האלוף יהודה יצ"ו, שהיה לי לעזרת ה' בקושיות ופירוקים בכל מקום שמצאנו שם כתבנו בהעתק אשר ממנו נדפס בגליון בחוץ מה שנראה לנו, ולסימן שמאחנו יצא כתבנו שם אמר המגיה והצבנו עליו יד פושטת אצבעה“.

בכתב ההתנצלות שנדפס בסוף הספר רשום: „אשר הגיה אותו גדול היהודים

123) הוא ברוך אדיל קינו הנ"ל שהיה בן משק ביתו של יושטיניאן.

124) מזה מוכיח ר. ג. רבינוביץ הנ"ל שהדפסת הש"ס בדפוס בומבירגי הוצאה שלישית נפסקה באמצע. על מסכת יבמות של הוצאה זו כתוב: „עיי' קורנליו אדיל קינו בבית דניאל בומבירגי בשנת הש"ג לפ"ג. רבינוביץ מעיר שצריך להיות לפ"ק כי יתר המסכתות נדפסו בש"ח ואין סברה לומר שרק מסכת זו נדפסה חמש שנים לפני כן. נמצא שקורנליו עבד בעד שני מתחרים בזה אחר זה.

הרב ר' מאיר מפאדואה ושמו נודע בשערים ועמו אשר הוליד בדמותו הבחור המהולל בפי כל בנו ר' יהודה. גם שיר נדפס שם לכבוד האב ובנו ובו נאמר:

„גם אל לבב מאיר, תוך פדווה העיר, הודו כנר יאיר ישלג, בתוך צלמון.
הוא רב ומורנו, מנהיג לדורנו, כל איש לפניו יכוף ראש, כמו אגמון.
מר מדלי הזיל, באור ונימוקים, יורדים על פי מדותיו, כטל חרמון.
אחריו בנו יודא, ידו בכל מדע, הגה ברוחו מלא בין, כמו רמון.
חכמות למודיות, מבוא לטבעיות, דרך קל היות אצלו כמו אמון.
בו חן ושכל טוב, בהם לבב יודעיו, ימשוך להאבתו כדג, כמו אגמון.
אבנר וגם בן צוף, תקח כלי כסוף, בו מור דרור רצוף, קנה וקנמון...“

הזכרנו לעיל שהד ההתחרות והמחלוקת בין שני בתי הדפוס נשמע בקראקא שבפולין, מקום מושבו של הרמ"א, שאליו פנה מהר"ם בבקשה לאסור על חכמי ארצו לקנות את ה"משנה תורת" שנדפס ע"י יריבו. הרמ"א היה אז צעיר מאד ובתחילת רבנותו ואף על פי כן כבר קנה לו שם טוב בין חוגי הלומדים והישיבות, ובית דינו נודע לתהלה בכל רחבי הארץ. הוא לא נמנע מלבא לעזרת שארו וידידו, שהעריצו וכבדו מאד. תשובתו נכתבה בטוב טעם, באריכות ובדרך כבוד. הוא מנתח באופן ממצה את הבעיה על כל צדיה ולבסוף מכריז איסור וחרם על כל צורב קטן וגדול שלא לקנות את ה"יד החזקה" אלא מן הנדפסים ע"י מהר"ם.

בין יתר הדברים כותב הרמ"א: „ונדבר על המעשה אשר נעשה בעולם, הנה הוא איש בארץ לועז אשר נודע שמו במרחקים, דלה דלה מים עמוקים — הוא האילן הגדול אשר פריו למאכל ועלהו לתרופה, אמרתו צרופה, הוא ה"ה הגאון מהר"ר מאיר מפדוואה, והנה שם מגמותיו רעיוניו ומחשבותיו והשתתף עם אחד מאנשי ארצו ומגדוליה דהיינו יענטילומר והוא אחד מן מדפיסי הספרים — וכאשר חשב כן החלו לעשות בעז"ה עד שלע"ע נגמר הדבר, והגיה אותו בשכלו הזך עד אשר לא נשאר בתוך הבר תבן — והנה קם אחד גם כן יענטילומר מעשירי הארץ נגדו ואמר אעשה גם אנכי לביתי — והעיקר הוא מאתו שעושה דבר זה על מה שלא נשתתף עמו הגאון הנ"ל ועושה דבר זה להכעיס ולכלות ממון הגאון הנ"ל ח"ו, כי ידוע אם לא ימכור הגאון ספריו שיכבד עליו המשא מנשוא — ואומר שדין הוא עם הגאון שהוא ימכור ספריו ראשונה — גם אנחנו מסכימים מנדין ומשמתין ומחרימין בנידוי חרם שמתא בגזירת עירין ובמאמר קדישין על כל תלמיד וצורב קטן וגדול שם הוא שלא יקנה שום אדם במדינתנו מן הנדפסים החדשים א"ל מאותן היוצאין מתחת יד הגאון הנ"ל או מב"כ, וכל מי שפורץ יפגענו חויא דרבנן וצוחה ופרץ, וכל המחזיק בהם הם בחרם כמותם — והרואה אל הנח"ש"י וחי יקבל ברכות מא"ל שדיי עד שיבלו שפתותיו מלומר די". מתחיתמו יש לראות שהיה עוד אז צעיר לימים: „נעשה יום א' ארבעה ימים בחודש אלול שנת ש"י. נאם הקטן הרוצה להתאבק

בעפר של ת"ח ולשתות בצמא את דבריהם, ולא דבר עד כה אלא כדי להתלמד להרגיל עצמו בתוך מדותיהם, להיות כעבד אחד מן הקטנים שבהם. אלה הדברים אשר דבר משה בן לא"א ישראל שלי"ט המכונה משה איסרלש מקראקא⁽¹²⁶⁾.

דברי הרמ"א עשו רושם רב בעולם הלומדים גם מחוץ לארץ פולין, והוצאת המהר"ם נתפרסמה ונתקבלה בכל מקום שהגיעה. מרן השתמש על פי רוב בספרי הרמב"ם שיצאו לאור בויניציה שנת ש"י-שי"א, הוגה מהרב מאיר מפדוזה⁽¹²⁷⁾. גם החיד"א אומר: "ולפעמים אמר בכ"מ (בכסף משנה) כתב הרב המגיה וכוונתו על הגהת מהר"ם פאדובה"⁽¹²⁸⁾. הרמ"א כותב אל הרש"ל: "ומה שכתב מכתו"ר מי הוא הנביא וכו' סוד ה' ליראיו צא וראה בדברי תשובת מהרי"ק סי' ע"ו ובהגה"ת מיימוני החדשים שהגיהן מוהר"ם פדוואה⁽¹²⁹⁾ ז"ל"⁽¹³⁰⁾. גם הרדב"ז משבחן וכתב עליהן: "הגהות מאחד מחכמי הדור"⁽¹³¹⁾.

נראה שהמהר"ם הרויח הרבה ממכירת ספרי הרמב"ם שהדפיס זה עודד אותו להמשיך בעבודת הגהת ספרים והדפסתם. ראינו לעיל שבשנת שכ"ג הגיה והדפיס ביחד עם שותפו ר' עזריה מפאנו את המדרש תנחומא. בתשובה שכתב אל הגאון ר' קלמן הוא אומר בין יתר דבריו: "והאלוקים אנה לידי שהובא אלי עתה ספר שלא ראיתי מימי זה ספר ארחות חיים"⁽¹³²⁾ נשלח לי מעיר קנדיא"ה להשתדל להדפיסו ויש בו חידושים רבים ומצאתי בו כאלה"⁽¹³³⁾. אל המהר"ם אלשאקר בירושלים הוא כותב: "אמנם אעתיק למעלתך בסוף אגרותי דא תשוב' מהר"ם באלה אש' היא לפני באריכות בספר נתחברו שמה כל חידושי מרדכי שאינם במרדכי שלנו והספר הזה ידעתי רק שלשה מהם אשר הם בארץ הזאת, אחד הוא ביד יורשי מהר"ר ליווא ס"ל ז"ל במאנטאור"א ואחד ביד יורשי מהר"ר יוסף ירוש' הכהן ז"ל אשר היה נקר' בחייו ר' ירוש' ואחד הוא ליורשי מורי וחמי הגאון כמהר"ר אברהם מינץ ס"ל ז"ל והוא בידי וכמותו הוא גדול במעט כמו כמות המרדכי שלנו והיה בדעתי להדפיסו אך המדפיסים שבתו ממלאכתם כעת"⁽¹³⁴⁾.

כשמגיהים אחרים, שהיו תלמידי חכמים ידועים, מצאו קשיים בספרים שערכו והכינו להדפסה פנו אל המהר"ם וקבלו את העזרה הדרושה: "אמר שמואל בן הקדוש רבי יצחק פיהם ז"ל הי"ד"⁽¹³⁵⁾ ש"ץ מק"ק פדוואה המגיה⁽¹³⁶⁾ — וכאשר היתה קריאה אשר שגבה

(126) סי' י"י

(127) "הר"ר יוסף קארו וזמנו" ע' 182.

(128) "שם הגדולים", מערכת גדולים, אות מ' סי' כ"ו.

(129) בשו"ת שלו סי' ס"ו.

(130) שה"ג שם.

(131) מחבר הספר היה ר' אהרן ב"ר יעקב הכהן מלונגיל, אחד מגדולי הפוסקים במאה הראשונה לאלף הששי. הוא היה יליד פרובינצה שבצרפת, ומן המגורשים בגרוש הכללי של יהודי צרפת בשנת ה"א ס"ו (1306). ר' אהרן התישב באי מיורקה שבים התיכון סמוך לחוף הספרדי. ספרו "ארחות חיים" ח"א נדפס לראשונה בסרינצי שנת תק"י, וח"ב בברלין שנת תרס"ד.

(132) שו"ת מהר"ם סי' ע"ו. אותה תשובה נמצאת גם בשו"ת רש"ל באמצע סימן ל"ו.

(133) שם סי' כ"ט, וע"י ג"כ בסי ג', לעיל הבאנו שבשו"ת "אבקת רוכ"ל" סי' ס"ד משבח הר"ר

אליהו קאפסאלי טופס יקר זה שנמצא בידי מהר"ם.

(134) ר"ת ה' ינקום דמו.

(135) הוא היה גם המגיה והמור"ל של ספרי הרמ"א

ממנו אז הראינוהו למופת הדור מ"ו ר"מ ור"ג כמהר"ר מאיר מפדואה י"ץ ועל פי חכמתו שקלנו לא סרנו ימין ושמאל" (136).

עבודות אלו גולו זמן רב מהמהר"ם ונקל להבין מה שכותב ל"הגאון כמהר"ר יוחנן י"ץ שלום שמירלן מוביל כתבך יצא מאתי בהסח הדעת פתאום ולזה לא הביא ליד מעלת' מענה ממני כי הייתי טרוד אז בעסקי" (137). למרות זאת מצא זמן בעד עבודתו הציבורית-דתית ולעיתים קרובות נסע לוויניציה לישיב בראש דיוני הועד שהתעסק בכל השאלות החשובות שעמדו על הפרק לפני היהדות האיטלקית. כמו כן התמסר בכל מרצו לשכלול הישיבה בפאדובה שעלתה בזמנו על שיא התפתחותה ותלמידים למאות נהרו אליה מכל קצוי הארץ וגם מארצות אחרות קרובות ורחוקות.

הפוסט

ישנם חכמים הסוברים שהמהר"ם היה מעוניין בקבלה מעשית ואף כתב ספר מענין שמות וקבלה מעשית. כראיה וחזק לדעתם הם מביאים ציטטה דלקמן. בספר "קנה חכמה ספר קנה בינה הוא קנה הראשון משבעה קני המנורה עילאה הוא ס' הקנה" (פראג שנת לש"ם) בדף כ"ח ב"ה הערת המבאר והמגיה ר' אליעזר ב"ר אברהם חנוך זצ"ל מק"ק פראג ממשפחת אלטשוליר, כתוב: "ועוד תמצא מנופך ספיר ויהלום שהאיר המאור הגדול הגאון כמהר"ר מאיר מפאדובה זצלה"ה בספר מיוחד שהעתקתי הנקרא על שמו מענין שמות וקבלה מעשיות, יתר מת"ק ענינים, וסגולות ורפואות וסודות שמות מיוחדים מאיזהו הפסוקים שיצאו, ומה הן רמיותן ופעולתן וכוחתן כל א' לפי מקומו ושנתו וחדשו ויומו ורגעו. ובתוכם גם מצאתי ששה מעלות של שם ע"ב, י"ב שמות לכל מעלה ומעלה, ומה הן פעולתן לאיזה הסגולה. וכל הדברים של הספר ההוא ע"פ הרוב הוא מעשיות קבלה". מהציטטה הזאת אפשר להסיק שהמהר"ם היה מעוניין וגם התעסק בקבלה מעשית. אמנם כשמתעמקים בדבר נראה שאין ההנחה נכונה. ראשונה, בכל המקורות של ספרי וכתבי המהר"ם אין מוצאים אפילו רמז להתענינות זו. אין מתקבל על הדעת שלא יביע רמז קל לנושא חשוב כזה אילו היה מעוניין בו עד כדי כתיבת ספר מעין זה המסומן לפנינו בציטטה הנ"ל. נוסף לזאת, בנו הר"ר שמואל יהודה כותב אל הרמ"א: ואני בעניי לא מקובל ולא בן מקובל אנכי" (138). מזה נראה בעליל שאפילו אם נניח שהיתה לאביו התענינות ארעית במקצוע זה לא חשב את עצמו מבעלי הקבלה, וק"ו שלא הגיעה התענינותו לחבור ספר בקבלה מעשית.

בנוגע לדברי המגיה ר' אליעזר ב"ר חנוך מפראג נראה שטעותו באה לו כתוצאה משני יוסף בן שמעון הדרים בעיר אחת, דלאמיתו של דבר היו שני חכמים בשם ר' מאיר באותה תקופה בעיר פאדובה. כהוספה למהר"ם דר בפאדובה סופר סת"ם מומחה ומחבר ספרים בשם ר' מאיר. עובדא זו תבאר לנו ותפתור קושי אחר בדברי סופרים וחכמים בנוגע למהר"ם. חכמים ידועים הגיעו לידי מסקנה מוטעת שהוא היה סופר מומחה וכתב

(136) בטור יו"ד הגדפס בויניציה שכ"ד.

(137) שו"ת מהר"ם סי' מ"ב.

(138) שו"ת רמ"א סי' קכ"ז.

מ"ג ספרי תורה שהיו מפורסמות בכל ארץ איטליה: „גם העיד הרב מו"ה אברהם הרופא שער ארי' שהיה תלמידו גם חבר ותלמיד בנו שיי"ק י"י). בשלטי הגבורים נ"ט ע"א על הרב הר"ם מפאדובה שהיה סופר מובהק בסת"ם, והגיה ספרים רבים שנדפסו על ידו בעיר מנטובה, חבר ס' רמזי התגין הובאו דבריו בשלטי הגבורים הנ"ל. גם שכתב מ"ג ספרי תורות, ונבדקו בכל גלילות איטליה, והוכשרו כלם, ולא נמצא שום חכם או מ"ק י"י) מהרהר אחריהם או פוסל אותם י"י). שם גם מסומן לעיין בספר „תולדות גדולי ישראל" לרמ"ש גירונדי אות מ'.

והנה כל המעיין בספר הנ"ל יווכח מהרה שיש פה עירבוב פרשיות, והרב מ"ש גירונדי מדייק להבחין בין שני חכמים באותו השם שרק אחד מהם היה סופר. באות מ' סי' י"ב (עמוד 228) הוא כותב: „מהר"ם מפאדובה ובנו מהרשי"ק. עיין מה שכתבתי עליהם בכרם חמד מחברת שלישית דף צ"א עד צ"ו. ושם בסימן פ' י"א) (עמוד 256) מציין: „כמהר"ר מאיר מפאדובה סופר מובהק חבר ס' רמזי התגים הזכירו תלמידו החכם שער אריה — כן כתוב בשלטי הגבורים הנ"ל.

נציג לפני הקורא הנכבד ציטטות אחדות מספר „שלטי הגבורים הנ"ל י"י), ולדעתי הן מוכיחות שאינו מתכוון כלל למהר"ם אלא מדבר ועוסק בספרי הר"ר הסופר מפאדובה. בדף קע"ד ע"א כתוב: „וכתב הסופר רבי מאיר מפאדובה ז"ל וז"ל בהגהת קונטרס אחד שלו. ועוד בדף קע"ו ע"א: „ועם כי החכמים הנזכרים נחלקו במשפטי התגין כאשר ראינו עם כל זה אני אברהם סמכתי עתה על ספרי התורה שנכתבו על ידי הסופר רבי מאיר הנזכר ז"ל שהם שלשה וארבעים במספר שנתפשטו ועלו בכל גלילות איטליה והוכשרו כלם ולא שמעתי שמעולם שום חכם הרהר על הסופר הזה או פסל את ספריו. וכן בדף קע"ז ע"ב: „טוב הוא שאעתיק כאן מה שמצאתי בקונטרס כתוב יד הסופר רבי מאיר מפאדובה ז"ל בחברת מכתבים אחרים שלו שהם ביד הסופר המעולה ר' עמנואל מפונטרימולי יצ"ו והוא על רמזי התגים שדרש הקדש רבי עקיבא בר יוסף זצ"ל שהוא זך. כן מוצאים עוד פעמים רבות שבעל „שלטי הגבורים" מזכיר את „הסופר רבי מאיר מפאדובה ז"ל י"י). אם היה תלמידו של המהר"ם, כפי שכתבו ב„דעת קדושים י"י) וב„אבות עטרה עטרה לבנים י"י), איך יתכן שמזכירו רק בתור סופר ולא כר"מ, מרביץ תורה וגדול הדור. כמו כן נעלם ממני מקור דברי הנ"ל שבעל „שלטי הגבורים" למד ביחד עם ר' שמואל יהודה קאצינעלבוביגין אצל אביו המהר"ם מפאדובה. בספר „תולדות

(139) ר"ת שמואל יהודה קאצינעלבוביגין.

(140) ר"ת מורה צדק.

(141) „חבל הכסף" ע' 24. גם בספר „אבות עטרה לבנים" ע' ל"ו מביא בשם „דעת קדושים" ע'

82 שהר"ר אברהם שער אריה למד עם מהרשי"ק אצל אביו המהר"ם.

(142) ע"ש גם סי' ב'.

(143) להר"ר אברהם הרופא שער אריה.

(144) ע"ש דפים קע"ט, ב' ; קס"א, ב', ועוד.

(145) ע' 82.

(146) ע' ל"ו.

גדולי ישראל לרמ"ש גירונדי¹⁴⁷), כשמדבר על אודות הר"ר אברהם שער אריה, מצטט מסוף ספרו "שלטי הגבורים", ח"ל: "ובילדותי קראתי ופתרתי תורה נביאי וכתובים בדקדוק רב עם הסופרי המובהקי כמה"ר מאיר מפאדובה ז"ל וכמה"ר יהוסף זרקא ז"ל, אחריה הנעלה והמרומם איש חיל ורב פעלים שהיה לו שם בראשי גבורי התורה כמה"ר יהוסף סיני ז"ל למדני הלכות הרמב"ם ומשנה ופרושי התורה והנביאים. ובעיר בולוניה אחרי הפרדי ממנו עמדתי לפני הגאון כמה"ר יעקב מפאנו ז"ל ושמשתי אותו בפוסקים ובגמרא".

נמצא איפוא שהמהר"ם מפאדובה לא היה סופר סת"ם וגם לא כתב ספר על קבלה מעשית. חכמים בדורות הבאים חשבו שחיבורי הר"ר מאיר הסופר מפאדובה נתחברו על ידו, וביניהם היה גם המגיה ר' אליעזר ב"ר חנוך מפראג. נאמנה עלינו עדותו של בנו שכתב שאינו לא מקובל ולא בן מקובל כנ"ל. למהר"ם היו בנים אלו:

א. בן — הוא הגמ"ר שמואל יהודה קאצינלענבויגין, הנודע בר"ת מהרשי"ק או שי"ק, והיה גדול בתורה ונשא ונתן עם הרמ"א בדברי הלכה. אחדות מתשובותיו נמצאות גם בשו"ת הרמ"א. גם מהרש"ל מכבדו מאד מדי דברו בו. בן דורו ר' דוד גאנו כותב בספרו "צמח דוד"¹⁴⁸: "רבי מאיר מפאדאוואה — הניח בן הממלא את מקומו רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום, ראש הישיבה ואב ב"ד בויניציאה, הש"י יאריך ימיו ושנותיו". המהרשי"ק נודע גם בשם מהר"י מינץ, על שם משפחת אמו, וכתב ספר דרשות שנקרא "שנים עשר דרשות למהר"ל מינץ" ובו הוא מספיד את גאוני הדור הרמ"א, הבית יוסף ועוד. המהרשי"ק נפטר בויניציאה ו' ניסן שנ"ז ונקבר במבחר קברות אבותיו בפאדובה.

ב. בת — אשת הגמ"ר זלמן רונקיל, בעהמח"ס "חתן דמים"¹⁴⁹. הר"ר זלמן נפטר בקראקא בשנת שכ"ב, ונוסח מצבתו נמצא בספר "לחות זכרון" אות ל"ב.

ג. בת שניה, מרת בונא¹⁵⁰ אשת הר"ר יעקב בהר"ר משה הלוי. את מחותנו זה מזכיר המהר"ם בשו"ת שלו סי' מ"ז: "שלשה הם מטיבי צעד רועי ישראל, וגדול באמצע הוא מחות' האלוף כמה"ר משה ס"ל". ובסימן ל"ד הוא כותב: "אהובי האלוף כמה"ר יוסף ארלי יצ"ו שלום, אף כי טרוד אני היום בעסק הלולא דבתי להכין כל דבר לא מנעתי עצמי להשיב למ"כ בדבר הוראה שהגיע למ"כ לפי שעה". הר"ר יעקב נפטר בחדש אלול של"ב ואשתו באלול של"ה.

מבנים אלו נשתלשלו דורות של גאונים וצדיקים אשר השאירו את חותמם-ברכה על

(147) באמצע סי' ק"ג בעמוד 43.

(148) ח"א שנת שי"ח לאלף הששי, ועי' ג"כ "ויניציאה" לר"ר מ. א. שולחאס ב"ערים ואמהות בישראל" חיד ע' 77.

(149) עיין בספר "דעת קדושים" בהערות לעמוד 83.

(150) ב"ענף עץ אבות" סי' 117 כתוב "מרת דינה".

היהדות כולה. ביניהם היה נכדו של המהר"ם השר האלוף הג"מ שאול וואל, אשר לפי האגדה נבחר למלך על מדינת פולין לילה אחד¹⁵¹).

המהר"ם האריך על ממלכתו ימים רבים ונאסף אל עמו זקן ושבע ימיו. עוד בחייו זכה לראות את בנו ממלא מקומו בפאדובה וברבנות וויניציה¹⁵². יש משערים שהוא חי בערך צ"ב שנים, ומביאים ראיה מזה שבשנת שי"ג כשנדפס קובץ השו"ת שלו, כתב עליו הגאון ר' משה ב"ר זכריה כהן מקורפו "הלא חייו נעימים הם עדנה ויעדיף על גבורות השמונים"¹⁵³. נמצא לפי זה שבשעת פטירתו בפאדובה, בעשירי לחדש שבט שכ"ה, היה בן תשעים ושנים¹⁵⁴. על מצבתו חרות:

לבשו שמים קדרות, ושקים שמו כסותם
על פטירת גאון וצדיק, יסוד עולם שר וחותם¹⁵⁵
השלמים המכירים, בכל לבם א"ל ודתם.
טוב שמו מן שמן טוב, ריש גלותא, מאיר ואיש תם.
בעשרה בשבט חלף, שנת שכ"ה נפטר תם.

אשתו של המהר"ם, מרת חנה, נפטרה כעשרה חדשים לפניו, וזה נוסח מצבתה:
א"ל קנה, את חנה, לנוח במעונה, נשמתה הן חונה, לימין אל אביה
גבר חכם בעוז, אל דורו היה עוז, מהר"ר אברהם אז כינויו אבי"ה¹⁵⁶
אישה מהר"ר מאיר, מפאדובה השר¹⁵⁷, לכל תבל מאיר, ישמור אותו א"ל י"ה.
סוף אדר נקברה ופרט אל היצירה, אשה כי חוברה אל אביה¹⁵⁸.

לבסוף כדאי להוסיף את אופן התקרבות המשפחה בין שלשת גדולי ישראל בדור ההוא, הלא הם המהר"ם, הרש"ל והרמ"א. המהרש"ל בשו"ת שלו סימן כ"ח כותב: "וכל מה שכתבתי אינו אלא דרך העברה והכל תלוי בכבוד אדונינו שאירינו הגאון המופלג

151) עיין ספר "גדולת שאול" לר' צבי הירש עדעלמאן.

152) שו"ת רמ"א סי' ג"א, ולעיל הערה 148.

153) בשיר שכתב לכבוד מהר"ם ונדפס בראש השו"ת דפוס וויניציה שי"ג.

154) אמנם בשו"ת רמ"א סי' ג"א, נ"ב משמע שבשנת שכ"ב היה המהר"ם בן שמונים שנה, שכן בס' ג"א נזכר התאריך "שבט שכ"ב", ובסימן נ"ב כותב הרמ"א: "וא"כ מאד הרע לעשות זה הרוסא שתוקע עצמו להגיס לבו לומר אדרבה גוד גאון עולם זקן בן שמונים לגבורה שכל אדם נקראים אצלו כתלמידים". מהר"ם שטראשון ב"רחובות קריה" שבסוף ספר "קריה נאמנה" כותב שהמהר"ם חי בערך תשעים שנה.

155) בספר "אבות עטרה לבנים" ע' ס"ה הערה קט"ו מביא בשם שד"ל שהמלות שר וחותם סמוכות ומדובקות למה שאחריו "שר וחותם השלימים המכירים וכו'".

156) ר"ת אברהם בן יהודה הלוי, בסדר הגט של מהר"י מינץ, שערך המהר"ם והדפיסו בחוברת השו"ת שלו, בס' קכ"ג כתוב: "עכ"ל מורי חמי הגאון כמהר"ר אבי"ה מינץ ז"ל". וכן היה מהר"א חותם בתשובותיו.

157) בספר גדולת שאול צד ל"ג כותב שצריך להיות "העיר".

158) במלים "אשה" ו"אביה" גרמות השנה שכ"ד.

המאירי עיני ישראל בחכמתו ובתורתו מהר"ר מאיר נר"ו¹⁵⁹) — אשר ראיתי במגילתו שכתב לשאירינו הגאון מהר"ר משה איסרלו י"ץ. התקרבותם היתה עי"ז שטולם התיחסו להר"ר יחיאל לוריא, הרב הראשון לעדת בריסק דליטא והגליל, שהיה לו כתב היחס עד רש"י ז"ל. המהר"ם היה דור שלישי לר' יחיאל מבת; המהרש"ל דור רביעי מבן, והרמ"א דור רביעי מבת¹⁶⁰):

ר' יחיאל לוריא

בת: אשת ר' אליעזר	בן: הר"ר אברהם לוריא	בת: אשת הג"מ ר' יצחק קאצינילנבויגין
שרענציל מלבוב	בנו: הג"מ ר' יחיאל	
בתו: מרת מלכה, אשת ר' ישראל איסרל פו"מ בקראקא	לוריא, אבד"ק סלוצק ¹²³⁴⁵⁶⁷	בנם: המהר"ם מפאדובה ¹²³⁴⁵⁶⁷
בנם: ר' משה איסרליש (הרמ"א)	בנו: הג"מ ר' שלמה לוריא (המהרש"ל)	בנו: מהרשי"ק

הרמ"א

(159) בשו"ת מהרש"ל סי' ו' ובשו"ת רמ"א סי' י"ח כותב הרש"ל: „ולא חש לכבוד הוקן ובנו אשר הם גדולי הארץ בחכמה ובמנין וכל בני המדינה סרים למשמעתם". פה הכוונה למהר"ם ובנו מהרשי"ק. אמנם בסימן ט"ז מתאונן הרש"ל: „בעו"ה ממרידת תלמידי המורדים ופושעים בי וסומכין ובוטחין על גבורת הזקן ובנו יצ"ו". רש"י פ"ן בספרו „קריה נאמנה" וכן הרב אריה יהודה ליב ליפשיץ בספרו „אבות עטרה לבנים" ע' ל"ז הערה י"ח הבינו כי גם פה הכוונה היא למהר"ם ולבנו. ע"ש בהערה שמהר"ו מרגליות ב„מעלות היוחסין" ועוד חכמים מוכיחים שהכוונה היא לר' שכנא מלובלין ובנו הר"ר ישראל, שהיו בעלי מחלוקת של מהרש"ל. ועיין ג"כ במאמרי „הרמ"א — ספריו" ב„תלפיות", טבת תשי"א, עמודים 47, 246 ובספרי „הרמ"א" ע' 41.

(160) עיין „ענף עץ אבות" סימנים 115, 153; „אבות עטרה לבנים" ע' ס"ג, ס"ד; „חבל הכסף" ע' 58.